

аспірант кафедри германської й
фіно-угорської філології
Київського національного
лінгвістичного університету

СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВІК» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Виявлення обов'язкових ознак поняття «вік» стає можливим під час визначення його структури й складу. Із метою реалізації задуманого слід звернутися до теорій поля в лінгвістиці. Використання методу моделювання лексико-семантичного поля нині вважається дуже популярним і широко використовується. Наше дослідження не є винятком, оскільки одним із його завдань є моделювання лексико-семантичного поля «вік». Наразі вивчаються лексико-семантичні поля, лексико-семантичні групи, семантико-граматичні групи, лексико-семантичні блоки, кореневі гнізда, синонімічні й антонімічні парадигми й пароніми [1; 2].

Найбільше лексичне об'єднання – лексико-семантичне поле – викликає пильний інтерес дослідників, оскільки є цілісним фрагментом національної мовної картини світу. Комплексне вивчення лексико-семантичного поля, за заявою О.І. Зінов'євої, дозволило б зробити важливі висновки про ті чи інші риси національного менталітету народу – носія мови, його пріоритети і системи цінностей, які знайшли закріплення в лексичних одиницях [1, с. 75].

Лексико-семантичне поле «вік» уже було предметом вивчення багатьох лінгвістів. Одним із перших дослідників, які звернулися до вивчення вікової лексики, був Р.І. Хашимов. У роботі він проаналізував лексико-семантичні групи слів, що позначають дитину, поєднавши принципи діахронічного й синхронічного вивчення вікової лексики [3]. Г.О. Пуцягін в якості поля представляє лексико-семантичну групу іменників, які називають осіб за віком. Дослідник робить їх комбінаторно-семантичний аналіз на основі низки гетерогенних ознак: вік, стать, зріст, дія, характерна для названої особи, стилістичне забарвлення, емоційне забарвлення, експресивне забарвлення. Аналізуючи вікові імена, Г.О. Пуцягін розміщує в центрі поля слова, що мають найбільшу кількість зв'язків з усіма іншими членами групи, в ядрі – слова, найбільш тісно пов'язані із центром, а на периферії – менш частотні й слабо пов'язані з іншими словами [4, с. 45]. У низці робіт здійснюється порівняльне вивчення груп іменників і прикметників, що вказують на вік [5; 6; 7; 8; 9]. Дисертаційне дослідження К.А. Власової присвячене зіставному аналізу словотворчих гнізд *молодий-старий* у російській літературній мові й територіальних діалектах, а також порівнянню російських і англійських еквівалентів [10]. У роботах [11; 12] розглядаються лексико-семантичні парадигми, асоціативні поля як способи репрезентації поняття віку. А.Т. Ашхарава вивчає групу іменників, що позначають людину в дитячому віці. Крім того, дослідник вибудовує семантичну парадигму «вік людини», виявляючи такі центральні семи в плані змісту: «вікові зміни», «вікові етапи», «об'єкт на будь-якому віковому етапі» [11, с. 124]. Лексико-семантичні сукупності, компонентами яких є лексичні групи, об'єднані відношенням до тих чи інших вікових періодів, розглядає Н.В. Крючкова. При цьому автор зауважує, що в роботі «представлене не лексико-семантичне поле «вік», а можливі для російської та французької мов лексико-семантичні репрезентації поняття віку» [12, с. 73], якими є назви періодів, осіб, якостей і типів поведінки.

Проблема й актуальність обраної теми зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій у межах когнітивно-дискурсивної парадигми на об'єктивне встановлення корпусу номінативних одиниць на позначення лексико-семантичного поля «вік». Мета дослідження – проаналізувати лексико-семантичне поле «вік» у світлі основних положень теорії поля в лінгвістиці та встановити корпус номінативних одиниць англійської мови, які використовуються в англомовному дискурсі на позначення поняття «вік людини».

Пристаюючи до опису лексико-семантичного поля «вік», слід визначити його вихідні поняття. Ю.Ю. Литвиненко визначає лексико-семантичне поле як складну синкретичну організацію безлічі лексичних одиниць, що належать до різних частин мови й об'єднані інваріантним компонентом значення [15, с. 82]. Мінімальною одиницею лексико-семантичного поля є *лексико-семантичний варіант* слова, тобто лексичне значення, пов'язане з іншими лексичними значеннями певними відносинами, а також одиницею є все слово, якщо воно однозначне або має в усіх значеннях однорідний понятійний зміст. Спираючись на компонентний принцип під час побудови поля, ми виявляли наявність загальних компонентів значення у деякого слова і ядра та використовували поняття *семантичний множиник* – мінімальна складова частина конкретного значення словоформи, будь-яке слово в дефініції тлумачного словника. Наявність у слова спільного з ядерною лексемою семантичного множиника була підставою для включення його до складу поля. Структурування поля відбувається шляхом виділення таких рівнів: ядро, центр, периферія. *Ядром поля* є лексична одиниця (або декілька одиниць – найближчі синоніми, деривати, конверсиви), яка виражає його найбільш загальне значення, архісему. *Архісема* – це родова інтегруюча сема, властива всім одиницям цього семантичного поля, інваріантне значення. *Центр лексико-семантичного поля* складають лексичні та фразеологічні одиниці, що конкретизують архісему поля та мають інтегральний (загальний з ядром і одиницями) і диференційний (розмежований з ядром і одиницями) компонент значення. На *периферії* поля розташовані лексичні та фразеологічні одиниці, у значенні яких, по-перше, міститься архісема поля, по-друге, одна з диференціальних сем центра поля, яка є інтегральною для даного семантичного класу, по-третє, власні недиференціальні семи, що роблять зміст периферійних одиниць більш складним [15, с. 83].

За словами Е.В. Кузнецової, лексико-семантична група (далі – ЛСГ) є найважливішим з погляду лексичної системи типом об'єднання слів, які мають такі лінгвістичні характеристики: 1) наявність єдиної категоріально-лексичної семи (архісеми, класеми), основної в структурі лексичного значення слова, однотипність диференціальних сем; 2) зв'язок слів із певними опозиціями, що формують внутрішню парадигматичну структуру групи; 3) формальна (морфемна) схожість; 4) однотипність синтагматичних характеристик; 5) схожість слів на рівні вторинних значень [13, с. 73].

В.В. Леденева визначає лексико-семантичну групу як «основну одиницю репрезентації того чи іншого фрагмента мовної картини світу й орієнтир у ньому». Ядерна сема «цементує» це парадигматичне об'єднання, відображає яку-небудь зі сторін тієї картини світу/дійсності, яка присутня у свідомості носія мови та культури. Система лексико-семантичної групи «окреслює найважливіші сфери знань про світ, його явища, зміни та про оцінку світу – світовідчуття, які властиві носію мови» [14, с. 51].

Ю.Ю. Литвиненко здійснила спробу створення багатоаспектного лексико-семантичного поля «вік» з опорою на відомості словників літературної мови й нелітературних різновидів російської мови. Дослідниця структурує поле «вік», одиниці якого організовані за допомогою архісеми поля, гіперсем лексико-семантичних груп, гіпосем лексико-семантичних підгруп і диференційних семантичних ознак елементарних груп [15, с. 81–99].

Парадигматична структура ЛСГ дозволяє трактувати її як різновид поля або як мікрополе в складі більш складного лексико-семантичного поля. Для більшості ЛСГ характерна наявність базових слів, що уособлюють єдність групи. Це найбільш уживані одиниці, які мають узагальнене, малозмістовне значення й зазвичай утворюють привативну опозицію з іншими словами. Їх можна назвати центром мікрополя, на периферії ж ЛСГ містяться одиниці з більш спеціалізованим значенням, менш уживані, стилістично марковані, що входять в інші семантичні групи. Таким чином, одна з особливостей існування ЛСГ – їх перетин. Виходячи з різноманітності диференціальних сем, слова всередині ЛСГ об'єднуються в підгрупи.

Тематичне поле імен віку, яке вибудовується Д. Кацковою, складається з мікрополів, що відповідають віковій шкалі в демографічному словнику: імена віку немовляти (до 3 років), дитячого (до 11–12 років), підліткового (до 16 років), молодого (до 20–25 років), зрілого (до 60 років), старого (старше 60 років). У центрі кожного мікрополя – інтегральні імена віку, тобто родові поняття, що не мають внутрішньої форми; до центру примикають локально-вікові (тобто які мають додаткову мотивацію вікової характеристики) і суфіксально-похідні імена з конотативним значенням, на периферії знаходяться імена з конститутивною віковою ознакою [7, с. 39].

У лексико-семантичному полі або, як його ще називають, семантичному полі [2] слова різних частин мови об'єднуються на основі *суперсеми*. Наприклад, лексеми *young, to age, an adult* є лексикою, організованою навколо суперсеми «вік». Лексико-семантичне поле формує тематичні або *лексико-тематичні групи*, в які входять одиниці різних частин мови із загальною *архісемою*. Наприклад, одиниці *old, an elderly person, to age* складають тематичну групу «старість». Слова з тематичних груп можуть бути впорядковані в кореневі гнізда (радікалії). Це об'єднання слів різних частин мови із загальною гіперсемою, експлікатором якої є корінь (наприклад, *old, oldness, oldish, olden*).

Слова однієї й тієї ж частини мови, які організовані навколо *ядерної гіперсеми*, об'єднуються в семантико-граматичні або *лексико-семантичні групи* (*aged, old, elderly, middle-aged, ageing*). У розумінні Л.О. Новікова лексико-семантична група – це елементарне мікрополе, «відносно замкнутий ряд лексичних одиниць однієї й тієї ж частини мови, об'єднаних спільною семою, – архісемою більш конкретного змісту й класифікаційно нижчого порядку, ніж архісема поля» [16, с. 566]. Одна з особливостей існування лексико-семантичних груп – це можливість їхнього перетину. Слова всередині лексико-семантичної групи об'єднуються в підгрупи, виходячи з різноманітності диференціальних сем.

У названі парадигми слова й словосполучення входять на основі загальних семантичних ознак, які займають або ядерне, або наближене до ядерного положення. Але поряд із цими словами в мові функціонує безліч лексем, у семантиці яких ті ж ознаки займають місце на далекій периферії. Дослідники включають їх в *асоціативно-тематичні групи* – прагматично задані лексико-семантичні групи різнокорневих слів і словосполучень, центром яких є *лексема з ядерною гіпосемою*, а в інших одиницях ця гіпосема є периферійною. Відповідно ядерні гіпосеми цих слів є периферійними в семантичній структурі центрального слова [2, с. 165–166].

Дослідження (моделювання) лексико-семантичного поля може проводитися в двох напрямках: вивчення характеру семантичних зв'язків між членами досліджуваного поля при одночасному виявленні структури поля (мікросистем усередині поля – тематичних рядів, лексико-семантичних груп і синонімічних/антонімічних рядів), оскільки структуру поля можна виявити лише в результаті вивчення взаємозв'язків його структурних елементів [17, с. 47].

Процедура методу моделювання поля включає два етапи. На першому етапі відбувається інтуїтивна вибірка одиниць зі словника, а на другому – їх перевірка на зміст. За необхідності застосовуються методи компонентного та семантичного аналізу. Метод компонентного аналізу складається в роботі з тлумачними та ідеографічними словниками. У методі семантичного аналізу використовуються прийоми субституції, вилучення/додавання й згоргання/розгоргання дефініції [17, с. 44]. Досліджуючи семантичну структуру одиниць лексико-семантичного поля методом компонентного аналізу, можна встановити семантичні зв'язки (синонімічні й антонімічні – сильні зв'язки, а також слабкі зв'язки) між тематичними рядами слів.

Лексико-семантичне поле може бути також змодельоване за *функціональною ознакою*, яка, на відміну від лексико-структурного типу, виділяє всередині лексико-семантичного поля мікрополя [17, с. 52]. Крім цього, одиниці

будь-якого лексико-семантичного поля можуть бути згруповані згідно з тим, яку *спрямованість оцінювального знака* в семній структурі свого значення вони мають: позитивну, негативну або нейтральну (відсутність будь-якої оціночної спрямованості).

Лексико-семантичне поле «вік» є відкритим, тому що має здатність невинно поповнюватися новими елементами. Є змістовне ядро поняття, але за рахунок роботи «емотивної номінації» [17] в галузі вікової семантики виявляється рухливість одиниць поняття, тому що представлене в нашому дослідженні лексико-семантичне поле не має чітких меж. Межі лексико-семантичного поля – хиткі й розпливчасті. Через розмитості кордонів і великий обсяг лексико-семантичне поле не піддається чіткому структуруванню. Можливе лише виділення ядра (центра) і периферії поля. Із цієї ж причини таке лексичне об'єднання зазвичай досліджується за складниками його лексико-семантичних груп [1, с. 75].

Отже, лексико-семантичне поле «вік» – це розгалужене, складне системно-структурне утворення, що включає в себе одиниці як лексичного, так і синтаксичного рівня (вільні словосполучення (номінативні, ад'єктивні, дієслівні й прийменникові) і фразеологічні одиниці). Лексико-семантичне поле поняття «вік» складається з різних слів: частин мови й словосполучень (*young, to age, an adult*), які об'єднуються на основі суперсеми «вік». Воно формує тематичні або *лексико-тематичні групи*, в які входять одиниці різних частин мови із загальною архісемою. Усередині кожної тематичної групи слова однієї й тієї самої частини мови об'єднуються в *лексико-семантичні групи* й організуються навколо ядерної гіперсеми. У кожній лексико-семантичній групі виділяються смислові блоки, які відрізняє наявність власної (індивідуальної) гіпосеми. Кожна лексико-семантична група й смисловий блок містять базові одиниці й периферійні одиниці, які є оціночними, стилістично й емоційно забарвленими. Методика дослідження особливостей структурування й складу лексико-семантичного поля «вік» є актуальною для подальшого дослідження одиниць на позначення інших невербальних засобів вікових характеристик персонажа в англomовному художньому дискурсі.

Література:

1. Зиновьева Е.И. Словарные объединения: универсальное и национальное / Е.И. Зиновьева // Русистика и современность. Материалы 7-й международной научно-практической конференции 17–18 сент. 2004 г. – СПб: Сударыня, 2005. – С. 75–79.
2. Плужникова Т.И. Ассоциативно-тематические группы как элемент языковой картины мира / Т.И. Плужникова // Национально-культурный компонент в тексте и языке. Материалы 2-й Международной научной конференции. – Минск : БГУ, 1999. – С. 165–169.
3. Хашимов Р.И. К вопросу о формировании русской возрастной лексики (историческое формирование и современное функционирование возрастных наименований несовершеннолетних детей) : дис. ... канд. филол. наук / Р.И. Хашимов. – М., 1973. – 200 с.
4. Путьгин Г.А. О принципах организации групп в лексической системе (на материале имен существительных, называющих человека по возрасту, росту, степени физической силы и степени физической красоты) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Г.А. Путьгин. – Воронеж, 1975. – 204 с.
5. Костина Л.Т. Исследование группы прилагательных возраста в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Л.Т. Костина. – Москва, 1978. – 250 с.
6. Матвеев В.И. Структура семантического поля возраста человека (на материале русского, украинского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / В.И. Матвеев. – Киев, 1984. – 276 с.
7. Кацкова Д. Имена возраста в русском и словацком языках : дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01; 10.02.03 / Д. Кацкова. – Москва, 1987. – 212 с.
8. Бондаренко Е.И. Обозначение лица пожилого возраста атрибутивными сочетаниями в русском и английском языках / Е.И. Бондаренко // Стилистика и культура речи. – Пятигорск : Изд-во гос. лингв. ун-та, 2000. – С. 53–57.
9. Серебрякова Н.А. Лексико-семантическое поле возраста в английском, немецком и русском языках / Н.А. Серебрякова // Актуальные вопросы английской филологии: Межвузовский сборник научных трудов. – Пятигорск : Изд-во гос. лингв. ун-та, 2001. – С. 146–153.
10. Власова К.А. Словообразовательные гнезда МОЛОДОЙ – СТАРЫЙ в русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / К.А. Власова. – Н. Новгород, 2002. – 19 с.
11. Ашхарава А.Т. Концепт «дитя» в русской языковой картине мира: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / А.Т. Ашхарава. – Архангельск, 2002. – 202 с.
12. Крючкова Н.В. Концепты возраста (на материале русского и французского языков): дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Н.В. Крючкова. – Саратов, 2003. – 252 с.
13. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка : [учебное пособие] / Э.В. Кузнецова. – М. : Высшая школа, 1989. – 216 с.
14. Леденева В.В. О предъявлении языковой картины мира // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира / В.В. Леденева. – Архангельск : Поморский гос. ун-т, 2002. – С. 50–52.
15. Литвиненко Ю.Ю. Концепт «возраст» в семантическом пространстве образа человека в русской языковой картине мира : дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Ю.Ю. Литвиненко. – Омск, 2006. – 259 с.
16. Новиков Л.А. Избранные труды. Том 1. Проблемы языкового значения / Л.А. Новиков. – М. : Изд-во РУДН, 2001. – 672 с.
17. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В.И. Шаховский. – Волгоград : Изд-во ВГПИ им. А.С. Серафимовича, 1983. – 96 с.

Анотація

А. ПОЖАР. СПЕЦИФИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ВІК» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджується лексико-семантичне поле «вік» у сучасній англійській мові. Основна увага зосереджена на встановленні корпусу номінативних одиниць англійської мови, які використовуються в англомовному дискурсі на позначення поняття «вік людини».

Ключові слова: лексико-семантичне поле «вік», лексико-семантична група, ядро поля, архісема, суперсема.

Аннотация

А. ПОЖАР. СПЕЦИФИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ВОЗРАСТ» В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуется лексико-семантическое поле «возраст» в современном английском языке. Основное внимание сосредоточено на установлении корпуса номинативных единиц английского языка, используемых в англоязычном дискурсе для обозначения понятия «возраст человека».

Ключевые слова: лексико-семантическое поле «возраст», лексико-семантическая группа, ядро поля, архисема, суперсема.

Summary

A. POZHAR. SPECIFICITY OF THE LEXICAL-SEMANTIC FIELD “AGE” IN MODERN ENGLISH LANGUAGE

The article deals with the lexical-semantic field of “age” in modern English language. The main attention is drawn to the formation of the body of nominative English units used in the English-language discourse for indicating the “person’s age” notion.

Key words: lexical-semantic field “age”, lexical-semantic group, core of the field, archaism, supersema.